

alanı kaplayan havzanın ortalarında Birket Kârûn'a doğru derinlik deniz seviyesinin 45 m. kadar altına iner. Nil nehri kıyısı olmayan Feyyûm sulama ihtiyacını Nil'in kollarından Bahr-i Yûsuf ile karşılar. Firavunlar döneminde bu nehir kolunun bulunduğu kesimde arazi kazanmak gayesiyle bentler yaptırılmış ve böylece tarıma elverişli çok kıymetli topraklar elde edilmiştir. Feyyûm eski kaynaklarda hemen her defasında Mısır ismiyle birlikte zikredilir ve çok gelişmiş bir bölge olarak gösterilir (Makdisî, s. 199; İdrîsî, I, 327-329).

Amr b. Âs Mısır'ı fethedildiğinde bu bölgeyi, şehri savaşmadan teslim eden halk ile barış antlaşması yaparak ele geçirmiş ve İslâm'ı kabul etmeyenlerden cizye alma yoluna gitmiştir. Fetihten sonra iskân amacıyla gelen Araplar'ın bir kısmı Fustat'ı (eski Kahire) kurarken Lahm, Murâd, Benî Kilâb ve Benî Aclân kabileleri özellikle hayvanlarını otlatmak için Feyyûm bölgesini tercih ettiler. Abbâsîler'le yaptığı savaşta mağlûp olarak Suriye'den Mısır'a geçen Emevîler'in son halifesi Mervân b. Muhammed Feyyûm bölgesine kendisini takip eden Abbâsî ordusuna tekrar yenildi ve onun öldürülmesiyle Emevî Devleti burada sona ermiş oldu (750). Abbâsîler döneminde Feyyûm bölgenin siyasî gelişmelerinde etkin bir rol aldı. Daha sonra Mısır'a hâkim olan Fâtımîler, Feyyûm'u idarî bakımdan Mısır'ın dört eyaletinden biri olan Kus'a bağlı bir bölge (küre) yaptılar. Feyyûm Fâtımîler'in Şîlîği Mısır'da yaymaları sırasında önemli bir rol oynadı. Eyyübîler döneminde idarî yapısında bir değişiklik olmadan el-A'mâlû'l-Feyyûmiyye diye anıldı. Bu döneme kadar il-tizam usulüyle idare edilen toprakları 589'dan (1193) itibaren iktâ olarak büyük emirlere verilmeye başlandı. Eyyübîler Şîler'in merkezi olan bu bölgede Sünnîliği yaymak gayesiyle medreseler açtılar; Selâhaddin-i Eyyübî 1173'te burada el-Hankâhu's-Sâlihîyye'yi yaptırdı.

Bahrî Memlûkleri döneminde Yukarı Mısır emirinin idaresindeki el-A'mâlû'l-Feyyûmiyye Çerkez Memlûkleri zamanında Behnesâ ile birlikte bir **kâşiflik***e dönüştürüldü. Memlûk sultanları Mısır'ın en zengin bölgelerinden olan Feyyûm'daki Arap şeyhleri ve emirleriyle iyi ilişkiler kurdular ve onlara asker hazırlama karşılığında mukâataalar verdiler. Buna rağmen bölgenin tam anlamıyla Memlûk nüfuzu altına girdiği söylenemez. Nitekim Feyyûm kâşifi Cânim es-Seyfî

1517'de Osmanlı ordusuna katılarak Mısır'ın Türkler tarafından fethinde rol oynamış, 1522'de ise Garbiye kâşifi İnal ile birlikte isyana kalkıştığı için bertaraf edilmiştir. Mısır kanunnâmesinin tanziminden (1524) sonra bütün ülkede Osmanlı idaresi hissedilir hale geldi ve diğer vilâyetler gibi Feyyûm da otorite altına alındı; ancak daha sonra burası XVII ve XVIII. yüzyıllarda isyancı Urbân şeyhlerinin merkezi oldu.

1798'de Napolyon'un Said bölgesini işgali üzerine sancak beyi Murad Bey Feyyûm'a doğru geri çekildi ve yöre halkı da onunla birlikte Fransızlar'a karşı direndi. İşgalci kuvvetlerin çekilmesinden (1806) sonra Memlûk beylerinden Yâsin Bey tarafından ele geçirilen Feyyûm'u Kavalalı Mehmed Ali Paşa büyük bir mücadeleye ile geri aldı (1810). İngilizler'in Mısır'ı işgali süresince Feyyûm bölgesi koloni dönemi sanayi hareketlerinde aktif bir görev üstlendi. Feyyûm 1220'de (1805) vilâyet, 1241'de (1826) memuriyet ve 1249'da (1833) müdüriyet haline getirildi. XIX. yüzyılın ortalarında bazan Benî Süveyf, Benî Mazar ve İlminyâ ile, bazan da yalnız Benî Süveyf ile birlikte orta bölge müdürlüğü, 1870'te de yine tek başına müdüriyet oldu; zamanımızda ise muhâfaza (vilâyet) statüsüne sahiptir.

Nil vadisinde şehirleri birbirine bağlayan demiryolu hattı (1874) Feyyûm'un da kalkınmasında rol oynamıştır. Bugün Mısır'ın ekonomik hayatı yanında turizm yönünden de önemli bir yere sahip olan Feyyûm'daki Kârûn gölünün yüzölçümü 600 km²'dir. Bölgede yapılan arkeolojik kazılarda eski dönem medeniyetlerini yansıtan birçok tarihî kalıntı ortaya çıkarılmıştır. Havası yılın dört mevsiminde mutedil olan Feyyûm'da ortalama sıcaklık 29 C° dir. 1986 sayımına göre vilâyetin nüfusu 1.544.047, şehrinki 212.523'tür. Bölgede pamuk, tütün, buğday, zeytin ve incir ziraatı ile hayvan besiciliği yapılır; şehirde oldukça ileri seviyede ipçilik, dokuma, deri ve tütün mâmulleri endüstrileri bulunmaktadır.

İlk fetih yıllarından başlayarak çeşitli dönemlerde Feyyûm bölgesinin her tarafında birçok cami, mescid, medrese ve köprü inşa edildi. I. Baybars tarafından yaptırıldıktan sonra 1512, 1709 ve 1825 yıllarında tamir edilen Kantaratül-lahîm, Kayıtbay'ın eşi Hond Aslbay tarafından yaptırılan mescid ve köprü, Osmanlı döneminde Feyyûm ve Behnesâ kâşifi Süleyman b. Cânim b. Kasruh'un yaptırdığı el-Mescidü'l-Muallak ve Emir

Süleyman Mescidi Feyyûm'daki en önemli İslâmî eserlerdir. Bölgede kurulan vakıf medreseleri yolu ile kültüre büyük hizmetler sağlandı. Şâfiî ve Mâlikî olarak ikiye ayrılan medreselerde birçok ilim adamı yetişti. Ahmed b. Muhammed el-Feyyûmî (ö. 770/1368-69), Abdülkâdir b. Muhammed el-Feyyûmî (ö. 1022/1613) ve oğlu Abdülber b. Abdülkâdir el-Feyyûmî (ö. 1071/1660) bu şehre nisbet edilen tanınmış âlimlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

- İbn Abdülhakem, *Fütûhu Mısır* (Torrey), s. 14-16, 169-170; Makdisî, *Ahsenü't-tekâşim*, s. 199; İdrîsî, *Nüzhetu'l-müstak*, Beyrut 1989, I, 125, 131, 317, 324, 327-329; Sem'ânî, *el-Ensâb*, IX, 366; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, V, 286-288; Makrîzî, *Hıta*, I, 241-250; Vezzân ez-Zeyyâtî, *Vaşfu'lfrıkkıyye*, II, 191, 193, 235; Ebû Osman en-Nablusî, *Târıhu'l-Feyyûm ve bilâdih* (nşr. Fuat Sezgin), Frankfurt 1992; Ali Paşa Mübârek, *el-Hıta'tü't-Tevfikıyye*, Kahire 1987, XVI, 84-94; H. Lorin, *L'Egypte d'aujourd'hui*, Cairo 1926, s. 53-60; Muhammed Remzî, *el-Kâmûsü'l-coğrafi li'l-bilâdi'l-Mısriyye*, Kahire 1960, III, 11-15, 96; S. J. Shaw, *The Financial and Administrative Organization and Development of Ottoman Egypt 1517-1798*, Princeton 1962, s. 321-359; Suâd Mâhir Muhammed, *Muhâfazatü'l-cumhuriyyeti'l-'Arabıyyeti'l-muttahide ve aşaruhe'l-bakıyye mine'l-'aşri'l-İslâmî*, Kahire 1966, s. 68-75; Abdüsselâm Selâme, *el-Feyyûm: cennetü's-şahrâ*, Kahire 1967, s. 1-15; Cemâleddin Sâlim, *Fi Ziyâreti'l-'aşri'l-Feyyûm*, Kahire 1968, s. 5-13; Hasan M. es-Sâidî, *el-Feyyûm ft zilâli'edeb ve't-târıh*, Kahire 1972, s. 18-20, 44, 59, 76, 119; Saîd Abdülfettâh Âşûr, "el-Feyyûm mine'l-fethi'l-'Arabî hatte'l-gazvi'l-'Osmânî", *Buħuş ve dirâsât ft târihi'l-'uşûri'l-vustâ*, Beyrut 1977, s. 13, 20-25; M. Beyyûmî Mihrân, *Mısır*, İskenderiye 1409/1988, I, 218-224, 257-259; İbrâhim Ahmed Âmir, *Medînetü'l-Feyyûm fi'l-'aşreyni'l-Memlûkt ve'l-'Osmânî* (yüksek lisans tezi, 1989), Kahire Külliyyeti'l-'Âsâr; Seyyid Muhammed es-Seyyid, *XVI. Asırda Mısır Eyaleti*, İstanbul 1990, s. 74, 82, 150, 255; Münir Nasif, "el-Feyyûm", *Mecelle-tü'l-'Arabî*, III, Kuvvet 1968, s. 68-90; B. Moritz, "Feyyûm", *IA*, IV, 585-589; P. M. Holt, "al-Fayyûm", *EI*² (İng.), II, 872-873.

SEYYİD MUHAMMED ES-SEYYİD

FEYYŪMÎ, Abdülkâdir b. Muhammed

(عبدالقادر بن محمد الفيومي)

Abdülkâdir b. Muhammed
b. Ahmed el-Feyyûmî
(ö. 1022/1613)

Şâfiî fakihî,
matematik ve astronomi âlimi.

Yukarı Mısır'daki Feyyûm şehriden olup hayatı hakkında ayrıntılı bilgi yoktur. Kahire ulemâsından Şemseddin er-Remlî'den Şâfiî fikhî okudu. Daha sonra

Şehâbeddin Ahmed b. Ahmed es-Sünbâtî, Ebû'n-Necâ Sâlim es-Senhûrî ve Sâlih b. Ahmed el-Bulkînî gibi hocalarından ders gördü. Seyyid Şerîf et-Tahhân'dan matematik öğrendi. Böylece hem hadis, fıkıh, ferâiz gibi dinî ilimlerde, hem de matematik, astronomi, ilm-i mîkât gibi akfî ilimlerde söz sahibi oldu. Ayrıca müziğiyle ilgilendi. Feyyûmî'nin tasavvufa intisap ettiği de bilinmektedir. Büyük sûfilerden Sâlih b. Ahmed el-Bulkînî'ye kimin kutub olduğu sorulmuş, o da, "Kutub görmek isteyen Abdülkâdir'e baksın" demiştir. Feyyûmî Kahire'de vefat etti. Oğlu Abdülber devrinin büyük ediplerinden biriydi (Muhibbî, II, 291-298).

Eserleri. Çok sayıda öğrenci yetiştiren Feyyûmî fetvalarıyla halkı aydınlatmış, bu arada başta fıkıh, tasavvuf, Arap edebiyatı, astronomi, matematik olmak üzere çeşitli alanlarda çok sayıda eser vermiştir. Günümüze ulaşan başlıca eserleri şunlardır: 1. *Cedâvilü maḥlûlî'l-meṭâli'i'l-felekiyye*. Uluğ Bey'in hazırlanmış olduğu astronomi tablolarının esas alındığı bu eser burçların hareketleriyle ilgilidir. 2. *Cedâvilü ihlâlîfi manzarî'l-kamer*. Ayın değişik biçimlerini yine Uluğ Bey'in tablolarına göre inceleyen bir eserdir. 3. *Nazmü'l-cevâhir ve'l-yevâküt*. Vakitlerin tesbitine dairdir. 4. *Şerḥü Mürşidetü't-tâlib*. İbnü'l-Hâim'in hesaba dair eserine yazdığı şerhtir. 5. *el-Makâmâtü'l-bed'îyye fî vaşfi cemâli'l-me'âli-mi'l-Mekkiyye*. 6. *Ref' u'l-hilâf* (bu altı eserin yazma nüshaları için bk. Brockelmann, II, 486). 7. *Şerḥü Nüzheti'n-nüz-zâr*. İbnü'l-Hâim'in hesaba dair *Mürşidetü't-tâlib* adlı eserine yine kendisinin yaptığı muhtasarın şerhidir (yazma nüshası için bk. King, II, 911). Kaynaklarda ayrıca Feyyûmî'nin *Şerḥü'l-Minhâc*, *er-Ravzû'l-muhezzeb* (bir önceki eser gibi Nevevî'nin fıkha dair *el-Minhâc* adlı eserinin şerhi olup ondan daha kısadır), *Şerḥü'l-Manzûmeti'r-Rahabiyye* (ferâiz), *Ferâ'idü'l-belâğa*, adlı eserleriyle İbnü'l-Hâim'in cebire dair *el-Muknî'* adlı kitabına yazdığı bir şerhi olduğu kaydedilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, s. 291-298, 456-457; Suter, *Die Mathematiker*, s. 171, 193-194; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 600; İzhâhu'l-meknân, I, 590; II, 181, 185, 547, 638, 643; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 486; Zirikî, *el-A'lam*, IV, 168; *Kehhâle*, *Mu'cemü'l-mu'ellifin*, V, 298; D. A. King, *Fihrisü'l-maḥṭûṭâtü'l-ilmîyyeti'l-maḥfûza bi-Dâri'l-Kütübü'l-Miṣriyye*, Kahire 1986, II, 911.

SALİM ÖGÜT

**FEYYŪMÎ,
Ahmed b. Muhammed**

(أحمد بن محمد الفيومي)

Ebû'l-Abbâs Hatîbüddehşe Ahmed b. Muhammed b. Alî el-Feyyûmî el-Hamevî (ö. 770/1368-69)

Arap dil bilgini, hatip, fakih, kuraat âlimi ve tarihçi.

Muhtemelen VII. (XIII.) yüzyılın sonlarında Yukarı Mısır'daki Feyyûm şehrinde doğdu ve orada büyüdü. Hızır el-Cevâd onun Irak'taki Feyyûm'da doğduğunu söylemektedir (*el-Miṣbâhu'l-münîr*, nâşirin mukaddimesi). Mukrî lakabıyla da bilinen Feyyûmî'nin hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Daha sonra Feyyûm'dan Kahire'ye giderek devrinin en büyük âlimi kabul edilen Ebû Hayyân el-Endelüsî'nin yanında öğrenimini tamamladı ve Suriye'nin Hama şehrine yerleşti. Eyyûbî Hükümdarı Ebû'l-Fidâ Hama'da yaptırdığı Câmîu'd-dehşe'nin imam-hatipliğine onu tayin etti. Bundan dolayı Hatîbüddehşe lakabıyla da anılır (Abdülkâdir el-Bağdâdî, I, 25). Devrinin dinî ve edebî ilimlerinde ileri seviyede bir kişi olan Ebû'l-Fidâ'nın (İbn Tağrîberdî, IX, 292-293), yaptırdığı camiye Feyyûmî'yi imam-hatip tayin etmesi onun sıradan bir âlim olmadığını göstermektedir. Feyyûmî'nin İbn

Hatîbüddehşe diye tanınan oğlu Ebû's-Senâ Mahmûd da hadis, fıkıh, kelâm, Arap dili ve edebiyatı alanlarında birçok eseri bulunan bir âlimdir.

Feyyûmî 770 (1368-69) yılında Hama'da vefat etti. 760'ta (1359) öldüğü söylenirse de 766'da (1364-65) hayatta olduğunu gösteren deliller vardır (Guest, XXXIII [1901], s. 95). Ayrıca 780'de (1378) vefat ettiğine dair rivayet de mevcuttur.

Eserleri. 1. *el-Miṣbâhu'l-münîr fî garîbî's-şerḥi'l-kebîr li'r-Râfi'i*. Şâfiî fikhinin önemli kaynaklarından biri ve Gazâlî'nin *el-Vecîz* adlı eserinin şerhi olan Râfiî'nin (ö. 623/1226) *Fethu'l-'azîz fî şerḥi'l-Vecîz* adlı kitabındaki garîb kelimeleri açıklayan bir sözlüktür. Müellif kelimeleri, Zemaşerî'nin *Esâsü'l-belâğa*'sında olduğu gibi kök harflerine göre birinciden başlayarak son harfine doğru sıralamıştır. Kitabın hâtimesinde çeşitli gramer ve dil meselelerini yirmiden fazla fasılda özetedikten sonra bu eseri yazarken sözlükler, garîbül-hadis kitapları, tefsirler, divanlar, nevâdir kitapları ile müzekker-müennes konusuna ve gramere dair yetmiş kadar eserden faydalandığını belirtmekte, bunların pek çoğunun adını zikretmektedir. *el-Miṣbâhu'l-münîr*'i daha önce kaleme aldığı geniş bir eserden edindiğini söyleyen Feyyûmî kelimelerin sözlük anlamlarının yanında fikhî mânalarını da zik-

Feyyûmî'nin *el-Miṣbâhu'l-münîr* adlı eserinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Yenicami, nr. 1169)

